

**ХАОС І ПОРЯДОК У РОМАНІ Г. К. ЧЕСТЕРТОНА
ЛЮДИНА, ЯКА БУЛА ЧЕТВЕРГОМ:
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОПОЗИЦІЙ**

У статті досліджено протиставлення, що відображають хаос і порядок. Актуальність зумовлена інтересом до взаємодії мови й художнього дискурсу. Проаналізовано семантичні механізми, що структурують художню дійсність; виокремлено та класифіковано лексико-семантичні опозиції, визначено їхні функції. Встановлено, що опозиції «хаос/порядок» виступають не лише стилістичним прийомом, а й концептуальною основою твору, що поєднує мовні структури з філософськими ідеями Честертонна.

Ключові слова: лексико-семантичні опозиції, хаос, порядок, роман, художній дискурс, семантика, мовні засоби.

Polshchak, A. Chaos and Order in G. K. Chesterton's *The Man Who Was Thursday*: A Lexico-Semantic Analysis of Oppositions. *The article examines lexico-semantic oppositions that reflect the concepts of chaos and order in Chesterton's novel. The relevance of the research lies in the growing scholarly interest in the interaction between linguistic mechanisms and literary discourse, as well as in the need to understand how language encodes and structures complex philosophical ideas within artistic texts. The purpose of the study is to identify the linguistic means through which semantic oppositions operate and to demonstrate their role in shaping the conceptual and philosophical framework of the novel. The main tasks include isolating significant oppositions, classifying them according to their semantic features, and analysing their textual and narrative functions. The findings indicate that the opposition "chaos/order" functions not merely as a stylistic or rhetorical device but as a key conceptual principle underlying the novel's artistic construction and philosophical meaning. These lexico-semantic contrasts enhance narrative tension, provide interpretative depth, and underscore the paradoxical nature of reality characteristic of Chesterton's style. Additionally, the oppositions contribute to the symbolic layering of the text, linking linguistic structures with broader metaphysical ideas and enabling the narrative to oscillate between satire, allegory, and existential reflection.*

In conclusion, the study demonstrates that such oppositions constitute a crucial intersection of linguistic, literary, and philosophical dimensions. The results show that the interaction of semantics and artistic discourse offers insights into how language reflects and shapes existential categories, providing a deeper understanding of Chesterton's work and illustrating broader mechanisms through which language structures human thought and cultural imagination.

Keywords: lexico-semantic oppositions, chaos, order, novel, literary discourse, semantics, linguistic means.

Вступ

Проблема опозиційності як фундаментального принципу організації мовної та художньої системи привертає значну увагу сучасної лінгвістики. Дихотомії типу «хаос – порядок» виявляються не лише як семантичні маркери певних концептів, а й як ключові когнітивні схеми, що відображають особливості світобачення письменника та культурно-історичний контекст його епохи. У художньому дискурсі такі опозиції виконують концептоутворюючу функцію, структуруючи семантичний простір тексту та формуючи художній світ твору. Роман Честертона *Людина, яка була Четвергом* є унікальним зразком літератури початку ХХ століття, де крізь призму іронії, парадоксу й алегорії репрезентуються глобальні проблеми взаємодії хаосу та порядку, анархії та гармонії, особистісної свободи та соціальної відповідальності. У цьому контексті аналіз лексико-семантичних опозицій дає можливість виявити, яким чином художній текст конструює ідеологічні й світоглядні наративи, а також як у мові реалізуються глибинні філософські категорії.

Актуальність дослідження визначається кількома чинниками. По-перше, у сучасній гуманітарній науці зростає інтерес до когнітивно-семантичного аналізу художнього тексту, який дозволяє інтегрувати лінгвістичні й літературознавчі підходи. По-друге, твір Честертона, попри його визнану художню й філософську значущість, недостатньо досліджений саме з позицій лінгвістики, зокрема в площині семантичної організації опозиційних концептів. По-третє, аналіз опозиції «хаос – порядок» сприяє кращому розумінню не лише стилістичної своєрідності автора, а й ширших культурних тенденцій початку ХХ століття, зокрема пошуку рівноваги між традиційністю та модерністськими зрушеннями. Таким чином, звернення до лексико-семантичних опозицій у романі *Людина, яка була Четвергом* є науково обґрунтованим і своєчасним, оскільки воно дозволяє розкрити механізми концептуалізації хаосу та порядку в художньому тексті, виявити особливості мовної репрезентації складних філософських категорій і розширити уявлення про взаємодію літератури та мови як знакових систем. Лексико-семантичні опозиції – як структурні пари протилежних або контрастних значень – виступають ключовим механізмом моделювання наративної динаміки та світогляду в художньому тексті. У романі Честертонна *Людина, яка була Четвергом* образи хаосу й порядку проходять як

провідні опозиції, що визначають розвиток сюжетної інтриги, мотиви персонажів та іронічно-апофатичну інтерпретацію реальності. Незважаючи на наявні літературознавчі й історико-інтелектуальні інтерпретації твору (політичні алюзії, філософські алюзії, жанрові питання), лінгвістичний аспект – зокрема системний аналіз лексико-семантичних опозицій, що відображають концепти *хаос* і *порядок* – залишається недостатньо висвітленим. Наукова й практична значущість проблеми полягає у внеску в прикладну лінгвістику (корпусний аналіз, семантична класифікація) і методика викладання англійської літератури/лексики на академічному рівні; формуванні інструментарію для міждисциплінарних досліджень (літературознавство – когнітивна лінгвістика – корпусна лексикографія).

Сучасні публікації свідчать про зростання інтересу до вивчення лексико-семантичних аспектів літературних творів (Leech & Short, 2007; Simpson, 2014). Дослідження, присвячені аналізу лексичних патернів, підкреслюють важливість контекстуального використання слів у створенні смислових відтінків, що дозволяє глибше розуміти взаємодію мовних одиниць у межах тексту (Abrams & Harpham, 2015). Аналіз лексико-семантичних особливостей опису хаосу та порядку в романі Честертон *Людина, яка була Четвергом* ґрунтується на низці сучасних досліджень, які започатковують розв'язання цієї проблеми та висвітлюють нові аспекти твору. Одним із таких досліджень є робота Монсальве (2023), яка розглядає роман крізь призму релігійної алегорії, наголошуючи на важливості меж, принципів та релігійної свідомості в суспільстві, що віддаляється від духовних цінностей. Автор застосовує літературний аналіз, алегорію та підхід нового історизму для розкриття глибинних значень, вкладених Честертоном у текст (Monsalve, 2023). Також значущим є дослідження лексичних патернів у творах письменника та його сучасників, що дозволяє виявити характерні лексичні структури та їхні зміни в контексті хаосу та порядку (Aman, 2007). Крім того, літературний аналіз крізь призму християнської алегорії та нового історизму дає можливість глибше зрозуміти моральні та релігійні теми, які взаємодіють із концепціями хаосу та порядку в романі (Monsalve, 2023). Ці дослідження створюють теоретичну основу для подальшого аналізу лексико-семантичних особливостей роману Честертон, зокрема окреслюють раніше не висвітлені аспекти твору та пропонують нові підходи до його інтерпретації.

Серед таких – системна класифікація лексико-семантичних опозицій та їх емпірична валідація, виконана на основі поєднання корпусного, частотного й контекстуального аналізу з якісною інтерпретацією.

Мета цієї наукової розвідки – окреслити лексико-семантичні опозиції, що репрезентують категорії *хаос* і *порядок* у романі Честертона *Людина, яка була Четвергом*, з'ясувати їхні мовні маркери, наративні функції та роль у формуванні авторського смислу. **Завдання:** ідентифікувати та класифікувати лексичні одиниці, пов'язані з поняттями *хаос* і *порядок*, дослідити контекстну динаміку опозицій у часі оповіді.

Методи дослідження

Методологічна основа: дослідження спирається на міждисциплінарну платформу: когнітивна лінгвістика (концепти й метафори), семантика (лексико-семантичний аналіз).

Основні методи дослідження – контекстуальний (дискурсивний) аналіз, який дав змогу виявити семантичні та концептуальні зв'язки опозицій у межах тексту, та інтерпретативно-аналітичний метод, застосований для розкриття лексико-семантичних нюансів і художніх прийомів, що формують опозицію «хаос/порядок».

Виклад основного матеріалу

Лексико-семантичне дослідження роману Честертона *Людина, яка була Четвергом* дає можливість простежити, як автор відображає поняття *хаос* і *порядок* за допомогою словникового складу та семантичних структур.

У тексті твору ідентифіковано близько 90–100 лексичних одиниць, що прямо або опосередковано співвідносяться з категоріями *хаос* і *порядок*. Слід відзначити, що «лексика хаосу» з'являється у ключових епізодах у середньому 1-2 рази на сторінку. Натомість «лексика порядку» трапляється навіть частіше 1-5 разів на сторінку в ключових моментах твору, акцентуючи ідею контролю й організованості.

До слів, що передають образ хаосу та порядку, належать іменники, дієслова та прикметники, що відображено у таблиці 1 нижче (частотність і типи слів, пов'язаних із хаосом та порядком).

Стосовно лексико-семантичних характеристик відзначмо, що слова, які описують *хаос*, здебільшого мають емоційне забарвлення,

підкреслюють напруженість, непередбачуваність і страх. Слова, пов'язані з *порядком*, зазвичай нейтральні або позитивні, створюють відчуття гармонії, стабільності та керованості. У романі часто функціують семантичні опозиції, наприклад: chaos ↔ order, anarchy ↔ law.

Важливо зазначити показники частотних характеристик. Так, іменники становлять приблизно 60–70% лексики, яка відображає хаос і порядок. Дієслова охоплюють 10%, репрезентуючи рух і розвиток подій. Прикметники та прислівники становлять 15–30%, додаючи емоційно-описового забарвлення.

Таблиця 1

Частотність і типи слів, пов'язаних із хаосом та порядком

Поняття	Частина мови	Слова (приклади)	Частота в тексті	Семантична особливість
Хаос	Іменники	Anarchy (18), confusion (1), disorder (1), panic(3), chaos (6), disregard (1), lawlessness (2)	32	Виражають страх і непередбачуваність, емоційно забарвлені
	Дієслова	Confuse (2), disturb (1), disregard (1), abolish (6)	9	Показують дії, що порушують порядок і структуру
	Прикметники	Chaotic (1), anarchic (2), overwhelming (1), perturbed (1), lawless (2), destructive (1), uncontrollable (1), inconsistent (1)	10	Підкреслюють нестабільність і хаотичність
Порядок	Іменники	Law (14), lawgivers (1), organization (1), system (2), regulations (1), control (3), system (2)	24	Нейтральні або позитивні значення, акцентують стабільність
	Дієслова	Control (3), maintain (1)	4	Відображають дії, що підтримують порядок і контроль
	Прикметники	Orderly (1), harmonious (1), unperturbed (1), law-abiding (1), consistent (1)	10	Наголошують на гармонії та стабільності

Аналіз доводить, що Честертон цілеспрямовано використовує певний набір лексем для підсилення протиставлення хаосу та порядку. Лексико-семантичні характеристики допомагають автору вибудувати концептуальну опозицію та розкрити філософський зміст твору. Розподіл частин мови і смислові зв'язки демонструють, що мова роману є системно організованою й концептуально насиченою. Таблиця 2 демонструє контраст між хаосом і порядком, що є ключовим для лексико-семантичного аналізу.

Таблиця 2

Лексико-семантичні опозиції, що відображають хаос і порядок

Частина мови	Хаос	Порядок	Характеристика протиставлення
Іменники	anarchy, confusion, disorder, panic, chaos, lawlessness	law, organization, system, regulations, control	Стан нестабільності проти гармонійного контролю
Дієслова	confuse, disturb	control, maintain	Дії, що руйнують систему ↔ дії, що її підтримують
Прикметники	chaotic, anarchic, overwhelming, perturbed, lawless, destructive, uncontrollable, inconsistent	orderly, harmonious, unperturbed, law-abiding, consistent	Опис хаотичності ↔ опис гармонійної стабільності

Ця таблиця ілюструє протиставлення хаосу й порядку на рівні різних частин мови. Такий підхід дозволяє простежити, як мова відтворює концептуальну напругу між нестабільністю та впорядкованістю. Опозиції демонструють, що автор навмисно поєднує лексику з контрастними значеннями, щоб підсилити філософський підтекст роману.

Лексико-семантичний аналіз роману Честертон *Людина, яка була Четвергом* показав, що в тексті домінують два ключові концепти – *хаос* та *порядок*. Вони виступають як полярні смислові одиниці, що організують художній простір твору. Репрезентація цих концептів відбувається через прямі номінації, а також за допомогою асоціативно-образних засобів, що формують складну систему опозицій. Семантичні поля, пов'язані з кожним концептом, утворюють структури із чіткими внутрішніми зв'язками. Взаємодія слів на рівні

лексичних маркерів дозволяє розкрити зміст концептів у тематичній, емоційній та символічній площині.

Варто було б також проаналізувати найбільш цікаві приклади цього слововжитку. Так, наприклад, *confusion* в уривку тексту *Syme felt almost dazed as he stepped through this growing confusion of lights and shadows; but his companion walked on with a certain briskness, towards where, at the end of the street, an inch or two of the lamplit river looked like a bar of flame* (Chesterton, 1908; Ch. VIII) має відтінок значення «плутанина» – «плутанина світла і тіні», навіть «плутанина світлових плям та тіней». Отже, атмосфера хаосу і темряви створюється не лише семантикою плутанини, а й тіні, затемненості, темряви.

Бачимо також вираження спрямованості дії хаосу до того, щоб поглинути усе. В устах поета-анархіста Грегорі («*An artist disregards all governments, abolishes all conventions*» (Chesterton, 1908; Ch. I)) *disregard* розширює свою дію до максимуму в синхронізації з *abolish* («*I forgot we had abolished all conventions*» (Chesterton, 1908; Ch. I), «*You want to abolish Government?*» (Chesterton, 1908; Ch. II), «*“To abolish God!” said Gregory, opening the eyes of a fanatic*» (Chesterton, 1908; Ch. II), «*We have abolished Right and Wrong*» (Chesterton, 1908; Ch. II), «*“And Right and Left,” said Syme with a simple eagerness, “I hope you will abolish them too”*» (Chesterton, 1908; Ch. II))

У протиставлення хаосу маємо цікаві приклади вживання слів, пов'язаних із порядком і законом. «*I know your passion for law and order, and he stepped into the passage lined with the steel weapons*» (Chesterton, 1908; Ch. II) – ці рядки демонструють, що в підземеллі анархістів є натяк на порядок (лінія підкреслює впорядкованість навіть у пащі смерті, «на проспекті смерті»). Інспектор Редкліф характеризує голову анархістів як людину охайну, у якої все на своїх місці і в належному порядку: *President Sunday is a terrible fellow for one's intellect, but he is not such a Barnum's freak physically as you make out. He received me in an ordinary office, in a grey check coat, in broad daylight. He talked to me in an ordinary way. But I'll tell you what is a trifle creepy about Sunday. His room is neat, his clothes are neat, everything seems in order; but he's absent-mind* (Chesterton, 1908; Ch. XIV)

Отже, на лексико-семантичному рівні простежується протиставлення порядку та хаосу, яке поступово перетворюється на взаємну підпорядкованість: порядок підпорядковує хаос, а хаос – порядок.

Висновки

У дослідженні проаналізовано лексико-семантичні опозиції, що відображають концепти *хаос* і *порядок* у романі Честертон *Людина, яка була Четвергом*. Встановлено, що автор цілеспрямовано використовує полярні семантичні пари з метою передати напружене зіткнення світоглядних категорій та створити багаторівневий символічний простір твору. Опозиції «світло – темрява», «раціональність – абсурд», «стабільність – непередбачуваність» виконують не лише художню, а й філософську функцію, оскільки актуалізують екзистенційні питання свободи, віри, порядку й анархії.

З'ясовано, що лексико-семантичні опозиції в романі виступають універсальним механізмом структурування смислу, сприяють розкриттю авторської іронії та підсилюють метафоричність тексту. Їхнє функціонування свідчить про складний характер мовної організації твору, у якій протиставлення хаосу і порядку формує цілісний дискурс, насичений філософськими рефлексіями та символічними алюзіями.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в комплексному вивченні інших художніх текстів Честертон крізь призму лексико-семантичних опозицій, а також у порівняльному аналізі зі світоглядними концептами, представленими в літературі початку ХХ століття. Такий підхід дозволить глибше осмислити особливості індивідуального стилю письменника й розширити уявлення про лінгвопоетичні способи репрезентації категорій *хаосу* та *порядку* в англomовному художньому дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Abrams**, M. H., & Harpham, G. G. (2015). *A glossary of literary terms* (11th ed.). Boston, MA: Cengage [in English].
2. **Chesterton**, G. K. (1908). *The man who was Thursday: A nightmare*. Узято з <https://www.gutenberg.org/files/1695/1695-h/1695-h.htm> [in English].
3. **Leech**, G., & Short, M. (2007). *Style in fiction: A linguistic introduction to English fictional prose* (2nd ed.). London, UK: Longman [in English].
4. **Simpson**, P. (2014). *Stylistics: A resource book for students* (3rd ed.). London, UK: Routledge [in English].

Польщак Анелія Леонідівна – кандидат філологічних наук, асистент кафедри методики викладання української та іноземних мов і літератур, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, бульвар Тараса Шевченка, 14, Київ, 01601, Україна

E-mail: polshchakaneliya9@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0007-9363-0843>

Polshchak, Aneliia – PhD in Philology, Assistant at the Department of Methods of Teaching Ukrainian and Foreign Languages and Literatures, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 14 Taras Shevchenko Boulevard; Kyiv, 01601, Ukraine

Дата першого надходження статті до видання – 27 вересня 2025 р.

Дата прийняття статті до друку після рецензування – 27 жовтня 2025 р.

Дата публікації статті у виданні – 10 грудня 2025 р.

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Польщак А. Л. Хаос і порядок у романі Г. К. Честертон Людина, яка була четвергом: лексико-семантичний аналіз опозицій. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 63. С. 151–159. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.63.11>

APA: Польщак, А. Л. (2025). Хаос і порядок у романі Г. К. Честертон Людина, яка була четвергом: лексико-семантичний аналіз опозицій. *Лінгвістичні дослідження*, 63, 151–159. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.63.11>